

Андрій ЗАГОРУЛЬКО*

Відбування покарання у виправно-трудових таборах ГУТАБ НКВС СРСР засудженими у 1933 р. за трупойдство та канібалізм (за матеріалами архівно-кримінальних справ ГДА МВС)

Мета – комплексне дослідження подальшої долі засуджених за трупойдство та канібалізм під час Голодомору, вивчення умов утримання та праці в таборах НКВС СРСР, висвітлення процесу перегляду вироків.

Методологія дослідження базується на принципах об'єктивності, історизму та комплексності. Застосовано проблемно-хронологічний, ретроспективний, конкретно-пошуковий, статистичний методи.

Висновки. Документи Галузевого державного архіву МВС надали змогу відтворити подальшу долю засуджених за канібалізм у роки Голодомору. Спочатку, об'єднана за характером вчиненого злочину, значна частина ув'язнених відбувала покарання у Соловецьких таборах. Із часом більшість із них перевели на фабрику «Швейпром» Біломорсько-Балтійського табору. Решта засуджених за канібалізм потрапила до інших місць ув'язнення, задіяних у великих радянських будівництвах, зокрема Байкал-Амурського, Норільського таборів.

У таборах вони перебували в однакових умовах з іншими ув'язненими. Проте, з огляду на виснажений стан, їх залучали до менш фізично-тяжких робіт. Навіть у таких умовах, переважна більшість засуджених відзначалася високою працездатністю, швидким опануванням різних спеціальностей, відповідальним ставленням до доручених завдань, дотриманням порядку в побуті та роботі.

Перші випадки перегляду ухвалених вироків задокументовані після відбування половини терміну ув'язнення, починаючи з 1936 р. для засуджених до 5 років, та з 1938 р. – до 10 років. Із загальної кількості справ виявлено незначну кількість випадків, в яких переглядалися вироки. На разі поодинокими є кримінальні справи, в яких клопотання засуджених були задоволені, а терміни ув'язнення зменшені. Ув'язнені, чий вирок не були переглянуті до 22 червня 1941 р., втратили таку можливість.

* *Загорулько Андрій Петрович* – доктор філософії з галузі публічне управління та адміністрування; E-mail: a.zahorulko@mvs.gov.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5604-3953>

Перебуваючи у таборах, засуджені за канібалізм продовжували тяжко психологічно переживати через скоєне під час Голодомору. Водночас вони намагалися проявляти турботу про своїх рідних на території УРСР, пересилаючи їм частину свого заробітку. У клопотаннях про перегляд вироків вони висловлювали бажання повернутися додому для опіки над своїми дітьми. Відомі окремі випадки повернення додому засуджених за канібалізм після відбування терміну ув'язнення.

Ключові слова: Голодомор 1932–1933 рр., геноцид, кримінальні справи, виправно-трудові табори, ГУЛАГ, канібалізм, трупоїдство.

Прояв канібалізму¹ розпочався в УСРР на початку 1933 р., що було пов'язано з наростанням голоду. Комуністичний режим ігнорував це явище, поки воно не набуло масового поширення. Наростання та загострення проблеми спонукало комуністичних керівників вжити заходів. Тому реагування на випадки канібалізму було передоручено від міліції підрозділам ДПУ. З того часу вирішення проблеми канібалізму відбувалося з дотриманням режиму таємності².

Незважаючи, що випадки канібалізму були відомі ще у часи масового штучного голоду 1921–1923 рр., окремої статті в кримінальному судочинстві не існувало. Спочатку це викликало труднощі з кваліфікацією відповідних випадків слідчими (вбивство з різними кваліфікаціями, бандитизм)³. У результаті кваліфікація була уніфікована, і канібалів почали засуджувати згідно ст. 174-4 КК УСРР («розбій, коли він спричинив смерть»). Санкція статті передбачала найсуворіше покарання, а саме 10 років виправно-трудових таборів (далі – ВТТ) ГУТАБ НКВС СРСР або розстріл. Із поширенням явища, ув'язнення до таборів почало переважати в ухвалених виро-

¹ У тексті ми об'єднуємо терміни трупоїдство та канібалізм.

² Голодомор 1932–1933 рр. в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг. – К.: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2007. – С. 798–800.

³ Платонова Н.В., Вронська Т.В. Архівні матеріали НКВС і ДПУ у фондах державного архіву МВС України. Голод 1932–1933 рр. в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 26–41.

ках. Відтак, ув'язнені за канібалізм відбували покарання як вбивці та направлялися до ВТТ ГУТАБ НКВС СРСР як загальнокримінальний елемент.

Різним аспектам тематики канібалізму під час Голодомору присвятили свої дослідження А. Кузьминець⁴, В. Марочко⁵, М. Малиш⁶, Н. Платонова, Т. Вронська⁷, В. Сокур, Ю. Сокур⁸, В. Щербатюк⁹ та Д. Байкеніч¹⁰. Їх базовим джерелом були архівні справи фонду 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України (далі – ГДА МВС). Дослідники узагальнили особливості провадження кримінальних справ слідчими, склад засуджених, зазначили мотиви злочинів, окреслили специфіку ухвалених вироків, показали географію поширення явища канібалізму і т.д. Водночас, малодослідже-

⁴ Кузьминець А., Сокур В. Такого масового людоедства не знав ні один народ // Независимость. – 1999. – 3 декабря. – № 358 (15177) – 359 (15178). – С. 4, 13.

⁵ Марочко В.І. Канібалізм в роки Голодомору. Голод 1932–1933 рр. в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 568–575.

⁶ Малиш М. Рокованість на вічні уроки. МВС розсекречує архіви // Іменем Закону. – 2003. – № 48 (5384). – С. 6–7.

⁷ Платонова Н.В., Вронська Т.В. Архівні матеріали НКВС і ДПУ ... – С. 40, 100.

⁸ Сокур В. Архіви не брешуть! // Голос України. – 2007. – 24 листопада; Сокур В.В., Сокур Ю.В. Голодомори мовою документів і свідчень. 2-ге вид. доп. та перероб. – К.: ФОП Маслов, 2018. – 123 с.

⁹ Щербатюк В., Загорулько А., Дурнов Є., Сокур Ю., Орищенко Ю. Архівні документи як джерело дослідження голодомору 1932–1933 рр. (за матеріалами фонду 32 «Кримінальні справи судових та позасудових органів» Галузевого державного архіву МВС України) // Українознавчий альманах. – 2023. – Вип. 33. – С. 162–173.

¹⁰ Байкеніч Д. Канібалізм у Дніпропетровській області під час Голодомору 1932–1933 рр. (За матеріалами кримінальних справ ГДА МВС України) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2024. – Вип. 57. – С. 96–116.

ною залишилася тематика подальшої долі засуджених за канібалізм. Ця тема в загальних рисах висвітлювалася у мемуарах¹¹ засуджених комуністичним режимом. Уведення до наукового обігу індивідуальних історій з матеріалів фонду 32 дозволяє доповнити та поглибити опубліковану інформацію.

Окремі архівні справи фонду 32 ГДА МВС проливають світло на подальшу долю засуджених, яких направили відбувати покарання у ВТТ ГУТАБ НКВС СРСР. Джерелом інформації стали документи, що стосуються подальшого перегляду вироків, які ухвалювалися у 1933 р. По завершенню повторного розгляду (перегляду) кримінальних справ, до них долучалися відповідні матеріали, які і стали джерелом про подальшу долю окремих засуджених. Всього з масиву 1022-х справ 32 фонду ГДА МВС виявлено 38 справ¹², де наявні документи про перегляд кримінальних справ (вироків) під час перебування засуджених у виправно-трудовах таборах. Документи зазначених 38 справ стали цінним джерелом про подальшу долю засуджених, а також висвітлюють інші особливості діяльності карального механізму НКВС СРСР.

Перегляд кримінальних справ

Матеріали справ фонду 32 ГДА МВС свідчать, що у більшості випадків засуджені до ВТТ за канібалізм подавали клопотання про умовно-дострокове звільнення, відбувши понад половину терміну ув'язнення або подавали заяви на перегляд ухвалених їм вироків, у зв'язку з незгодою з матеріалами розслідування та вирокком Судової трійки при Колегії ДПУ УСРР.

¹¹ Епплбом Е. Червоний голод. Війна Сталіна проти України. – К.: HREC PRESS, 2018. – С. 259–260; На островах ГУЛАГа: Воспоминания заключенной / Евгения Федорова. – 2-е изд. – М.: Альпина нон-фикшн, 2016. – С. 335–340, 350.

¹² Значна кількість справ складена і зшита з порушенням вимог правил документообігу: сторінки не нумеровані, документи не систематизовані та не внесені до внутрішнього опису.

Слід зазначити, що до відбутого терміну покарання осіб, які подавали на умовно-дострокове звільнення, також зарохувалися заліки та пільги, які ув'язнені могли заробити понаднормовою працею. Таким чином, присуджений термін ув'язнення міг бути відпрацьований засудженими раніше, ніж календарний.

Значна частина клопотань з проханнями про перегляд справ порушувалися, спираючись на директиву наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії та прокурора СРСР А. Вишинського № 2709 від 28 грудня 1938 р. про скасування рішень колишніх трійок УНКВС та наступного наказу наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії №00116 від 4 лютого 1939 р. «Про порядок розгляду скарг засуджених колишніми трійками НКВС (УНКВС)»¹³. Відповідно до пункту другого зазначеного наказу, постанову про скасування рішень колишніх трійок НКВС та УНКВС отримали повноваження ухвалювати керівники обласних УНКВС. Тобто кримінальну справу на повторний розгляд повертали за місцем проведення слідства.

При цьому, у разі позитивного розгляду клопотань засуджених, відповідно до пункту п'ятого згаданого наказу, за місцем проживання звільнених підрозділи НКВС повинні були забезпечити агентурний нагляд для відстеження їхніх настроїв, особливо в перший період після звільнення.

Проте вже 15 липня 1939 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР про відміну умовно-дострокового звільнення засуджених, які відбували покарання у ВТТ ГУТАБ НКВС СРСР¹⁴. Пунктом першим зазначеного Указу було скасовано систему умовно-дострокового звільнення табірною контингенту, а засуджені до відбування покарання в таборах мали відбувати встановлений термін покарання повністю.

¹³ Великий терор в Україні: «Куркульська операція» 1937–1938 рр.: у 2-х частинах / Упоряд. С. Кокін, М. Юнге. – К.: Вид-дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – Ч.2. – С.404–406.

¹⁴ ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918–1960 / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров – М.: МФД, 2000. – С. 116.

Водночас, пунктом другим Указу допускалося умовно-дострокове звільнення окремих засуджених, які були відмінниками виробництва та за довгий час перебування в таборі досягли «високих трудових показників». Проте таке рішенням ухвалювалося лише Колегією НКВС СРСР або Особливою нарадою НКВС СРСР на підставі спеціального клопотання начальника табору і начальника політвідділу табору.

У матеріалах фонду 32 ГДА МВС більшість випадків перегляду справ осіб, які вчинили канібалізм, зафіксовані у 1937 р. (6 випадків), 1938 р. (20 випадків) та 1940 р. (5 випадків).

Справи фонду 32 ГДА МВС, вироки в яких переглядалися

В архівній справі № 14616 21-річна Катерина Москаленко була засуджена 30 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання у 2 відділенні (окремий табірний пункт) Байкало-Амурського ВТТ (далі – Бамтабір) ГУТАБ НКВС СРСР, працюючи на сільськогосподарських роботах. Вона характеризувалася як одна з кращих і взірцевих працівниць, яка систематично перевиконувала норми виробництва до 165% при дотриманні відмінної якості роботи. До інструменту та речового забезпечення ставилася дбайливо. Брала участь в громадських роботах, була членом драматичного гуртка. У побуті була однією із взірцевих, ввічливих працівниць. Табірне керівництво відзначило, що К. Москаленко мала грудну дитину, але, незважаючи на це жодного разу не відмовилася від виконання робіт. Адміністративним стягненням засуджена не піддавалася, була дисциплінованою. Ув'язнена 20 січня 1937 р. звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. Проте керівництво табору 17 лютого 1937 р. заперечило, зважаючи на характер вчиненого злочину. 10 травня 1937 р. трійка при НКВС УСРР також постановила відмовити К. Москаленко в умовно-достроковому звільненні¹⁵.

¹⁵ Галузевий державний архів (далі ГДА) МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15118, арк. 9, 14–15, 10.

З архівної справи № 14630 відомо, що 20-річна Текля Щербатюк була засуджена 9 травня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання у Темніковському ВТТ. Під час повторного розгляду кримінальної справи УНКВС по Київській області 17 січня 1936 р. видало заключення про небажаність дострокового звільнення Т. Щербатюк, з огляду на тяжкість вчиненого нею злочину. Проте в архівній справі міститься рішення засідання Президії Центрального виконавчого комітету СРСР (протокол № 72-85 від 27.01.1937 р.), яким термін ув'язнення у ВТТ Т. Щербатюк скоротили з 10 до 6 років¹⁶.

В архівній справі № 14645 зберігається інформація про засуджену 9 травня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів 19-річну Єлисавету Білаш. Вона відбувала покарання у 9-му Кемському відділенні Біломоро-Балтійського ВТТ (далі – БілБалтТабір), працюючи швачкою-мотористкою на фабриці «Швейпром». У листопаді 1938 р. остання подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Відповідно до табірної характеристики, за час роботи мала стягнення за відмову працювати, тому упродовж одного місяця працювала в колоні посиленого режиму. Загалом ув'язнена характеризувалася позитивно, як добросовісна, акуратна та дисциплінована працівниця. Норму завдання виконувала на 147% при хорошій якості виготовленої продукції. Отримала подяку з виплатою грошової премії. За ударну роботу отримала пільгу в 6 місяців, тому з урахуванням всіх заліків термін звільнення (на час подання клопотання) припадав на 12 березня 1941 р. Її сумлінне ставлення до роботи шляхом застосування стаханівського методу сприяло виконанню фабрикою виробничого плану. Адміністративним стягненням не піддавалася. УНКВС по Полтавській області, розглянувши матеріали кримінальної справи Є. Білаш 21 квітня 1939 р., затвердило постанову з відмовою в умовно-достроковому звільненні,

¹⁶ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14630, арк. 12, 14–16.

посилаючись на тяжкість вчиненого злочину та визнання засудженою своєї провини¹⁷.

Із матеріалів архівної справи № 14680 відомо, що засуджена 8 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів 29-річна Наталія Дрокіна відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору, де працювала мотористкою. 10 вересня 1938 р. остання подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Табірним керівництвом Н. Дрокіна характеризувалася як добросовісна працівниця з високою виконавською дисципліною. Норму завдання виконувала на 123% при хорошій якості виготовленої продукції. Боролася за підняття трудової дисципліни. У побуті була дисциплінованою та прикладом для наслідування. Була старшою по камері. Адміністративні стягнення не застосовувалися. З урахуванням заліків, термін звільнення (на час подання клопотання) припадав на 5 вересня 1941 р. Вовчанський райвідділ НКВС, розглянувши справу Н. Дрокіної, 15 квітня 1939 р. відмовив у достроковому звільненні останньої, зважаючи, що вона провину свою не визнала та всіляко намагалася приховати від слідства факти вчиненого злочину, а також з огляду на її соціальну небезпечність¹⁸.

Документи архівної справи № 14718 свідчать, що 47-річна Зінаїда Скульська була засуджена 20 травня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання у БілБалтТаборі. У справі наявна інформація, що УНКВС по Вінницькій області повторно розглядало справу З. Скульської та 26 квітня 1940 р. відмовило у помилюванні. 3 грудня 1940 р. клопотання засудженої було направлено на розгляд Президії Верховної Ради УРСР, проте результати розгляду у справі відсутні¹⁹.

¹⁷ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14645, арк. 11, 13–14, 18, 19.

¹⁸ Там само, спр. 14680, арк. 30, 33–34, 37.

¹⁹ Там само, спр. 14718, арк. 13, 17, 18.

В архівній справі № 14794 38-річна Євдокія Бідна була засуджена 2 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Матеріали справи свідчать, що вона не була вчасно направлена відбувати покарання до Бамтабору, оскільки захворіла та перебувала під вартою у Свердловській фабрично-заводській виправно-трудовій колонії²⁰.

Згідно архівної справи № 14802, 18-річна Параска Бевзюк була засуджена 7 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Очевидно, що ув'язнена клопоталася про пом'якшення покарання, адже у 1938 р. НКВС УРСР був ухвалений висновок про небажаність дострокового звільнення останньої²¹.

В архівній справі № 14804 засуджена 7 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів 40-річна Лукерія Гордієнко відбувала покарання у 40-й колонії 13-го відділення (окремого табірному пункті) Бамтабору, а після розукрупнення табору в 1938 р. – у Біробіджанському відділенні Амурського залізничного табору. Наприкінці 1936 р. або на початку 1937 р. засуджена подала до Далекосхідного крайового суду заяву з проханням про дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, виданої атестаційною комісією 13-го окремого табірному пункту Бамтабору, спочатку Л. Гордієнко працювала на загальних роботах, пізніше була переведена працювати прачкою, де станом на 1937 р. характеризувалася погано «в питаннях роботи та побуту», у громадській роботі участі не брала, позбавлялася заліків через зв'язок з чоловіками. Поведінку свою змінювати не бажала.

17 вересня 1938 р. Л. Гордієнко знову подала заяву до Далекосхідного крайового суду з проханням про дострокове звільнення. Начальник санчастини Біробіджанського окремого табірному пункту, а також Залізнично-будівельне управління Головного управління таборів НКВС на Дальньому Сході

²⁰ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14794, арк. б/н.

²¹ Там само, спр. 14802, арк. б/н.

у 1938 р. видали позитивні характеристики про те, що Л. Гордієнко працювала санітаркою лазарету при колонії № 3, до праці ставилася чесно і добросовісно, зауважень до її побуту не було, дисципліну не порушувала, інших зауважень та адміністративних стягнень не мала. Брала участь у громадському житті табору. Мала позитивні відгуки медперсоналу лазарету. Проте УНКВС по Київській області 3 квітня 1939 р. повторно розглянуло справу Л. Гордієнко та ухвалило висновок з відмовою в достроковому звільненні з огляду на тяжкість вчиненого нею злочину²².

В архівній справі № 14862 міститься інформація про засуджену 30 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів 20-річна Ганну Остапову. Вона відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору, де працювала мотористкою. У 1938 р. остання подала клопотання про умовно-дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, Г. Остапова до дорученої роботи ставилася добросовісно. Норму виконувала на 150% при хорошій якості виготовленої продукції, була ударницею, стягнень не мала. Боролася за підняття трудової дисципліни. У побуті була надзвичайно дисциплінованою. Відвідувала політичні заняття. Адміністративним стягненням не піддавалась. Із урахуванням заліків та пільг термін звільнення (на час подання клопотання) припадав на 29 серпня 1941 р. Проте у 1939 р. їй було відмовлено в умовно-достроковому звільненні.

В цій же архівній справі, Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР ухвалила направити до реформаторіуму неповнолітню Марію Остапову, яка була затримана разом з Г. Остаповою²³.

Документи архівної справи № 14868 проливають світло на долю засудженої 4 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 5 років таборів 20-річної Химки Безнос. Вона відбувала покарання у БілБалтТаборі. Відповідно до характерис-

²² ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14804, арк. б/н.

²³ Там само, спр. 14862, арк. б/н.

тики, вона в таборі працювала свинаркою, була ударницею, навчалася на курсах тваринництва. Поведінка оцінювалася задовільно, адміністративних стягнень не мала. 29 червня 1936 р. Х. Безнос була подана керівництвом табору на умовно-дострокове звільнення. 22 червня 1937 р. за результатами розгляду клопотання засудженій було повідомлено про відмову у перегляді справи. Водночас на бланку подання на умовно-дострокове звільнення Х. Безнос зроблено напис:

«За повідомленням БілБалТабору НКВС від 19.08.1937 р. №6593/4 – звільнена. 16.02.1937.»²⁴.

В архівній справі № 14875 19-річна Ксенія Бондаренко була засуджена Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання на фабриці «Швей-пром» БілБалТабору НКВС, працюючи мотористкою. 8 серпня 1938 р. остання подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, засуджена до роботи ставилася уважно та добросовісно, боролася за підняття трудової дисципліни. Займалася ліквідацією власної безграмотності, адміністративних стягнень не мала. Норму завдання виконувала на 179% при хорошій якості виготовленої продукції. З урахуванням заліків, термін звільнення (на час подання клопотання) припадав на 25 січня 1942 р. У другому кварталі 1934 р. була позбавлена заліків робочих днів через крадіжку табірнього речового забезпечення.

У 1939 р. по кримінальній справі К. Бондаренко було проведено додаткове розслідування, у ході якого було враховано, що засуджена безпосередньої участі у вбивствах не брала, а також те, що вона з бідняцької родини, члени якої брали участь в червоних партизанських загонах, а іменем її дядька названий колгосп. Також врахували позитивну характеристику за місцем відбування покарання. З урахуванням пільг та заліків К. Бондаренко відбула 7 років від присудженого терміну. 19 лютого 1940 р. Особлива нарада при НКВС СРСР

²⁴ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14868, арк. б/н.

ухвалила обмежити покарання К. Бондаренко вже відбутим терміном та звільнити її з-під варти²⁵.

Матеріали архівної справи № 14909 стосуються 22-річної Ганни Човгун та її 24-річного чоловіка Петра Човгуна, які були засуджені 23 травня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. У 1940 р. на розгляд УНКВС по Одеській області надійшли заяви обох засуджених з клопотаннями про звільнення, проте в матеріалах кримінальної справи відсутні результати розгляду клопотання, а також документи (заяви, характеристики та інші документи), які надсилалися адміністрацією табору²⁶.

Відповідно до наявної в архівній справі № 14947 інформації, 30-річна Мотря Ошевська була засуджена 30 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Починаючи з 9 квітня 1934 р., вона відбувала покарання в 21-му відділенні Бамтабору. Відповідно до характеристики, спочатку ув'язнена працювала на загальних роботах, норму завдання виконувала на 116%. Упродовж 1936 р. працювала прачкою, роботу виконувала добре. У 1937 р. працювала на загальних роботах, норму виконувала на 137%. За хорошу роботу мала 9-ть квартальних ударних заліків та була премійована грошима. Керівництво поведінку засудженої ставило за приклад. Водночас рішенням інспекторської групи вона була позбавлена заліків за III квартал 1937 р. Відбувши з заліками 7 років та 11 місяців терміну покарання, 25 лютого 1938 р. М. Ошевська звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. Однак адміністрація табору, зважаючи на наявне стягнення та характер вчиненого злочину, заперечила. 27 березня 1939 р. УНКВС по Київській області, взявши до уваги заперечення адміністрації табору, також відмовило засудженій²⁷.

²⁵ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14875, арк. 20-22, б/н.

²⁶ Там само, спр. 14909, арк. б/н.

²⁷ Там само, спр. 14947, арк. б/н.

В архівній справі № 14950 26-річна Віра Качур була засуджена 30 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору, працюючи мотористкою. Характеризувалася табірним керівництвом як «хороша працівниця» з високою виконавською дисципліною, яка добре опанувала робочий процес шиття, ущільнила свій робочий день до максимуму, норми завдання виконувала на 175% при хорошій якості виготовленої продукції. Поведінка у побуті оцінювалася як зразкова. Також вона була призначена культуповноваженою камери, стягнень не мала.

19 серпня 1938 р. остання, відбувши із заліками понад 7 років терміну ув'язнення, подала клопотання про умовно-дostroкове звільнення, яке підтримала адміністрація табору. На момент подачі клопотання термін звільнення припадав на 11 серпня 1941 р. Провівши додаткове розслідування, НКВС УРСР відмовило В. Качур у достроковому звільненні, зважаючи, що вона не скаржиться на неправомірне засудження, визнає свою провину, та лише просить врахувати її добросовісну роботу, хорошу поведінку та факт відбування понад половину терміну ув'язнення²⁸.

Матеріали архівної справи № 15040 містять інформацію, що 20-річна Євдокія Зачепа була засуджена 13 лютого 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору. Засуджена працювала на фабриці мотористкою. 25 серпня 1938 р. остання подала клопотання про умовно-дostroкове звільнення. Характеризувалася табірним керівництвом як добросовісна та чесна працівниця, ударниця, яка працює стаханівським методом, ущільнивши свій робочий день до максимуму. Норми завдання виконувала на 185% при хорошій якості виготовленої продукції. Поведінка в побуті оцінювалася як бездоганна, займалася ліквідацією власної неписьмен-

²⁸ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 14950, арк. 6/н.

ності. Адміністративних стягнень не мала. На момент подачі клопотання термін звільнення припадав на 1 вересня 1941 р. На той час Є. Зачепа відбула разом із заліками майже 7 років покарання. Проте 5 січня 1940 р. Особлива нарада НКВС СРСР ухвалила постанову про відмову в скороченні терміну покарання Є. Зачепа, враховуючи тяжкість вчиненого нею злочину²⁹.

Документи архівної справи № 15043 свідчать, що 35-річний Іван Слюсар був засуджений 13 липня 1933 р. до 10 років таборів та відбував покарання у 6-му відділенні БілБалтТабору, де працював візником. 5 вересня 1938 р. останній подав клопотання про умовне-дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, його середній виробіток складав 117%. Він добре доглядав «за конем та збуєю». Зауважень та стягнень не мав, у культурно-масовій роботі участі не брав. На момент подачі клопотання разом з пільгами відбув 6 років та 4 місяці покарання, а термін звільнення припадав на 21 травня 1942 р.

Проте УНКВС по Полтавській області 20 квітня 1939 р. затвердило постанову, якою І. Слюсарю було відмовлено в умовно-достроковому звільненні з огляду на те, що він був ініціатором і підбурювачем вбивства з метою канібалізму. Слідство також взяло до уваги, що він був «крупним куркулем», який мав 110 десятин землі, його розкуркулили та вислали, проте він втік із заслання та займався бродяжництвом та систематичними крадіжками³⁰.

Із архівної справи № 15046 дізнаємося долю 45-річної Наталії Прокопенко, яка була засуджена 13 липня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання у 9-му відділенні БілБалтТабору. У таборі вона працювала днювальною 3-ї трудової колони. 1 серпня 1938 р. засуджена подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, Н. Прокопенко була справною та акуратною працівницею, до праці ставилася

²⁹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15040, арк. 7, 10–11, б/н.

³⁰ Там само, спр. 15043, арк. б/н.

добросовісно. Приміщення тримала в чистоті. Поведінка у побуті була зразковою. Адміністративних стягнень не мала. На момент подачі клопотання термін звільнення припадав на 2 липня 1942 р. На той час засуджена відбула разом із заліками 6 років покарання. Однак, повторно розглянувши справу, УНКВС по Полтавській області 20 квітня 1939 р. ухвалило постанову з відмовою в умовно-достроковому звільненні, зважаючи на наступні фактори: тяжкість вчиненого злочину; те, що вона була ініціатором та виконавцем вбивства; будучи селянкою-середнячкою, вона не виконала державних зобов'язань³¹.

За наявною в архівній справі № 15072 інформацією, 33-річна Марфа Гладіліна була засуджена 31 липня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору. У таборі вона працювала мотористкою, пізніше помічником повара в їдальні. Засуджена двічі зверталася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. На момент подачі першого клопотання (22 квітня 1937 р.) характеризувалася табірним керівництвом позитивно. Мала середній показник виконання норми завдання – 123%. Брала участь в зборах та нарадах колективу. У побуті була добре дисциплінованою, порушень табірної дисципліни не мала. На час розгляду клопотання термін звільнення припадав на 30 квітня 1942 р. За результатами розгляду кримінальної справи, у тому ж 1937 р. М. Гладіліній було повідомлено про відмову в умовно-достроковому звільненні.

27 серпня 1938 р. М. Гладіліна вдруге звернулася з відповідним клопотанням до табірної керівництва. Характеризувалася як добросовісна та чесна працівниця, ударниця, яка працює, не рахуючись з часом. Поведінка в побуті оцінювалася, як бездоганна, була санітарною уповноваженою камери. Адміністративних стягнень не мала. На момент подачі клопотання термін звільнення припадав на 7 вересня 1941 р. На той час

³¹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15046, арк. 6/н.

М. Гладіліна відбула разом із заліками майже 6 років та 9 місяців покарання.

3 жовтня 1940 р. у ході повторного розслідування міліцією Київської області М. Гладіліній було відмовлено в скороченні терміну покарання з 3-х причин: на момент скоєння злочину вона перебувала на утриманні свого чоловіка, який числився як крадій і був засуджений до 2-х років позбавлення волі; остання у таборі у 1934 р. мала дисциплінарне стягнення за крадіжку речового забезпечення; враховуючи тяжкість вчиненого злочину³².

Із архівної справи № 15108 відомо, що 38-річна Марія Волкова була засуджена 22 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору, де працювала мотористкою. 31 січня 1938 р. остання звернулася із клопотанням про умовно-дострокове звільнення, але у матеріалах справи відсутня інформація про результат його розгляду.

15 вересня 1938 р. М. Волкова вдруге подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Вона характеризувалася табірним керівництвом як добросовісна працівниця, норми завдання виконувала на 138% при хорошій якості виготовленої продукції, була ударницею. Ув'язнена боролася за підняття трудової дисципліни, а її поведінка в побуті оцінювалася добре. Вона безвідмовно чергувала в «червоному кутку», а за ударну роботу і добросовісне ставлення до праці навіть отримала грошову премію. Адміністративних стягнень не мала. На момент подачі клопотання термін звільнення припадав на 20 серпня 1941 р. На той час М. Волкова відбула разом із заліками понад 7 років покарання.

Повторно розглянувши справу, УНКВС по Дніпропетровській області 26 березня 1939 р. було затверджено постанову про відмову в скороченні терміну покарання. Підставою була

³² ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15072, арк. 6/н.

тяжкість вчиненого М. Волковою злочину та соціальна небезпека засудженої³³.

Відповідно до архівної справи № 15124, до 10 років таборів Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР 22 липня 1933 р. була засуджена 38-річна Онисія Зарудна. Вона відбувала покарання в 5-му відділенні Бамтабору, працюючи прачкою, пізніше на загальних роботах, потім знов прачкою. 9 квітня 1938 р. остання звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення, посилаючись на те, що вона вже відбула понад половину терміну ув'язнення. Відповідно до табірної характеристики, норму роботи прачки (з 1933 по 1937 рр.) ув'язнена виконувала на 110%. Її ставлення до роботи і поведінка в побуті характеризувалися як «хороші». Від початку 1937 р. і до 1 січня 1938 р. працювала на загальних роботах, виконуючи норму на 112%. Із лютого 1938 р. повернулася до роботи прачкою, характеризувалася позитивно. На час подачі клопотання О. Зарудна відбула разом із заліками понад 7 років покарання. Однак 8 серпня 1938 р. табірне керівництво не підтримало клопотання засудженої через стягнення та вважаючи, що вона достатньо заохочена наданими заліками. На підставі результатів проведеного додаткового розслідування, постановою УНКВС по Кіровоградській області від 7 червня 1939 р. О. Зарудній та її чоловіку було відмовлено в перегляді вироку³⁴.

Із матеріалів архівної справи № 15176 дізнаємося, що Агафія Сирота 31 серпня 1933 р. була засуджена Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Вона відбувала покарання в 11-му окремому табірному пункті «Хутрорадгоспу» (рос. «Пушсовхоза») БілБалтТабору, де працювала прачкою. Через 5 років відбування покарання (10 жовтня 1938 р.) звернулася з проханням про умовно-дострокове звільнення. Відповідно до характеристики, ув'язнена стягнень не мала, робо-

³³ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15108, арк. б/н.

³⁴ Там само, спр. 15124, арк. б/н.

ту виконувала на 125% від норми. Дата звільнення (на момент розгляду клопотання) припадала на 9 липня 1942 р.

Особлива нарада НКВС 28 серпня 1939 р. відмовила у клопотанні про перегляд кримінальної справи засудженої. Однак 21 серпня 1940 р. А. Сирота подала на ім'я прокурора скаргу із проханням про перегляд справи та умовно-дострокове звільнення з-під варті. Засуджена акцентувала на тому, що її засудили трійкою без суду і за що саме, вона не знає. Результати розгляду у справі відсутні³⁵.

В архівній справі № 15191 йдеться про засудження 18-річної Ольги Гулеватой-Єневої. Судова трійка при Колегії ДПУ УСРР 31 серпня 1933 р. ухвалила їй вирок у 10 років таборів. Засуджена відбувала покарання на фабриці «Швейпром» Біл-БалтТабору. Через 5 років відбування покарання, 13 серпня 1938 р. остання звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення, у зв'язку із зразковим виконанням роботи, ударною працею та перевихованням. В анкеті засудженої, заповненій головною атестаційною комісією табору 15.08.1938 р., було зазначено:

«(1) засудженій зараховано 727 робочих днів; (2) має пільгу у 6 міс. за ударну роботу на фабриці; (3) разом з пільгами та заліками відбула строк покарання у 7 р. 8 м. 25 дн.; (4) з урахуванням пільг кінцевий термін припадає на 15.11.1940 р.; (5) в таборі працює мотористкою, характеризується як серйозна, добросовісна працівниця, вчасно готує робоче місце, досягла високих робочих показників до 212 % при хорошій якості виготовленої продукції, дисциплінована, є прикладом для оточуючих, ліквідує малограмотність, застосовує стахановський метод праці, сприяє виконанню фабрикою плану на 193%, оголошена подяка з виданою премією, адміністративних стягнень не має».

Розглядаючи клопотання засудженої, УНКВС по Одеській області у 1939 р. було проведено додаткову перевірку (опитано свідків, отримано довідку сільради). Результати додаткової перевірки були аналогічними до зібраних слідчим у 1933 р.

³⁵ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15176, арк. 10, 19–20, б/н.

матеріалів, які характеризували засуджену як кримінальний, соціально небезпечний елемент. Тому О. Гулеватій-Єневій у клопотанні про умовно-дострокове звільнення було відмовлено³⁶.

В архівній справі № 15221 зберігаються документи про 38-річну Теклю Захарченко. Її було засуджено 31 липня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років. Зрештою, вона потрапила на фабрику «Швейпром» БілБалтТабору, де працювала мотористкою. Через 5 років, 9 жовтня 1938 р. остання подала клопотання про умовне-дострокове звільнення. Згідно документів, за час роботи ув'язнена не мала стягнень, норму виконувала на 124% при хорошій якості виготовленої продукції, отримала у 1938 р. подяку з виплатою грошової премії. Також за ударну роботу Т. Захарченко отримала пільгу в 6 місяців, тому з урахуванням всіх заліків термін звільнення (на час подання клопотання) припадав на 23 грудня 1941 р. Після проведення НКВС Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки (МАРСР) додаткового розслідування їй було відмовлено³⁷.

У матеріалах архівної справи № 15231 йдеться про 32-річну Мотрю Козаченко, засуджену 31 липня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Вона відбувала покарання в 11-му окремому табірному пункті БілБалтТабору, працювала поваром. 4 квітня 1940 р. остання звернулася до Президії Верховної Ради СРСР з клопотанням про помилування. Адміністрацією табору М. Козаченко характеризувалася як працівниця, яка добросовісно ставилася до роботи, в побуті поводитися добре. Водночас ув'язнена у 1938 р. за порушення табірної дисципліни отримала адміністративне стягнення у вигляді п'яти днів тримання в штрафному ізоляторі.

Комісія при Президії Верховної Ради СРСР по розгляду заяв про помилування 11 серпня 1940 р. повернула заяву М. Козаченко, пояснивши, що клопотання про помилування має бути

³⁶ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15191, арк. 28, 32–38, 40.

³⁷ Там само, спр. 15221, арк. 6/н.

подане через адміністрацію місця позбавлення волі з приєднанням відповідних матеріалів. Враховуючи зауваження, 6 лютого 1941 р. табірним керівництвом були складені відповідні документи, які були скеровані до Верховної Ради УРСР та зрештою надійшли на розгляд до УНКВС по Київській області.

Співробітники УНКВС, розглянувши матеріали клопотання, зазначили, що тяжке матеріальне становище родини Козаченко було викликане їхніми ж діями, оскільки останні, будучи членами колгоспу, на роботу не ходили і, таким чином, позбавили себе матеріальної підтримки з боку колгоспу. Постановою УНКВС по Київській області від 16 травня 1941 р. М. Козаченко було відмовлено в задоволенні клопотання перед Верховною Радою УРСР, оскільки прохання останньої було необгрунтованим³⁸.

Документи архівної справи № 15290 розкривають долю 18-річної Ніни Бондар. Її було засуджено 14 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Ув'язнена відбувала покарання у 8-му Соловецькому відділенні БілБалтТабору, де працювала свинаркою. Вже 15 листопада 1936 р. остання звернулася до Президії Центрального виконавчого комітету СРСР з клопотанням про помилування. Відповідно до виданої адміністрацією табору характеристики, Н. Бондар до роботи ставилася добре, брала участь у громадській роботі, поведінка оцінювалася добре. Слід зазначити, що ув'язнена відвідувала школу для малописьменних. Водночас, за крадіжку табірною речового забезпечення у 1934 р. до неї було застосовано стягнення у вигляді позбавлення заліків робочих днів за 2-й квартал того ж року. Руху звернення в матеріалах справи не відображено.

Згідно документів, 15 листопада 1939 р. кримінальна справа разом із клопотанням Н. Бондар була направлена на розгляд до УНКВС по Одеській області, яке 8 лютого 1940 р. підтримало клопотання. Однак 28 лютого 1940 р. НКВС УРСР

³⁸ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15231. арк. 6/н.

повідомив, що наказом НКВС СРСР від 15 червня 1939 р. № 0168 дострокове звільнення засуджених скасовано і вони повинні відбути весь термін покарання³⁹.

По справі № 15308 простежується доля 37-річного Григорія Винника, який був засуджений 17 жовтня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Він відбував покарання у 4-му табірному відділенні Норільського виправно-трудового табору. Засуджений 23 червня 1940 р. звернувся до прокурора УРСР з проханням про перегляд його справи та звільнення. Засуджений не визнавав своєї провини і наполягав на тому, що слідство сфабрикувало кримінальну справу. Під час додаткової перевірки УНКВС по Київській області було встановлено, що у 1933 р. під час обшуку в Г. Винника було виявлено крадену корову, волове м'ясо, вулик бджіл, частини людського тіла. Також було встановлено, що останній значиться по обліках міліції як конокрад та озброєний грабіжник, який у 1926 та 1927 рр. засуджувався на 5 років та 10 років ВТТ відповідно. З огляду на зазначене, 27 березня 1941 р. УНКВС по Київській області ухвалило постанову про залишення рішення судової трійки стосовно Г. Винника без змін⁴⁰.

В архівній справі № 15330 зберігається інформація про 30-річну Агафію Зозулю, яка була засуджена 5 липня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання в 10-му табірному пункті 1 Медвеж'єгірського відділення БілБалтТабору. Остання 15 березня 1940 р. звернулася до прокурора УРСР з проханням про перегляд її кримінальної справи та звільнення, оскільки вона не визнавала свою провину, а слідство сфабрикувало справу. На момент розгляду кримінальної справи термін звільнення ув'язненої припадав на 1943 р. З огляду на те, що А. Зозуля вчинила вбивство 2-х своїх дітей, 8 лютого 1941 р. Харківська обласна

³⁹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15290, арк. 54, 56–58, б/н.

⁴⁰ Там само, спр. 15308, арк. б/н.

прокуратура ухвалила постанову про залишення скарги останньої без задоволення⁴¹.

В архівній справі № 15387 йдеться про 55-річну Євдокію Крикун. Вона була засуджена 31 серпня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання спочатку в Соловецькому відділенні (працюючи на кухні), а з 1936 р. – у 1-му табірному пункті (ділянка Вегеракша) 9-го відділення БілБалтТабору, працюючи днювальною 2-ї трудової колони. 15 жовтня 1938 р. остання подала до Головного суду Автономної Карельської РСР клопотання про перегляд справи та звільнення, оскільки вона, будучи інвалідом, в таборах працювала ударно та досягла 63-річного віку. У клопотанні Є. Крикун також зазначала, що хотіла повернутися до доньки, оскільки вона лишилася сама після ув'язнення матері. На момент подачі клопотання Є. Крикун відбула разом із пільгами та заліками понад 6 років та 4 місяці терміну ув'язнення, а дата звільнення припадала на 7 червня 1942 р. Ув'язнена характеризувалася табірним керівництвом як «акуратна працівниця» з високою виконавською дисципліною, до дорученої роботи ставилася добре, боролася з «відмовниками»⁴², камеру утримувала в належній чистоті. Зазначалося, що її поведінка в побуті була зразковою. Адміністративних стягнень не мала.

Проте повторно розглянувши справу, УНКВС по Київській області 5 квітня 1939 р. затвердило постанову про відмову в умовно-достроковому звільненні Є. Крикун, оскільки вона, маючи вдома продукти харчування, вчинила вбивство з метою канібалізму, а також під час слідства свою вину визнала повністю⁴³.

В архівній справі № 15406 31-річна Христя Колісник була засуджена 21 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ

⁴¹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15330, арк. 6/н.

⁴² Відмовники – особи, які відмовлялися виконувати доручену роботу.

⁴³ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15387, арк. 6/н.

УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання в 36-й колоні 13-го відділення Бамтабору, працюючи прачкою та на загальних роботах. У кримінальній справі наявне фото засудженої. 12 травня 1938 р. остання звернулася до Колегії Далекосхідного крайового суду щодо перегляду кримінальної справи. У побуті характеризувалася незадовільно за співмешкання, тому у 1936 р. позбавлялася заліків робочих днів. У громадському житті табору участі не брала. Мала «почесну грамоту» за участь в змаганні. Адміністрація табору загалом характеризувала Х. Колісник як порушницю табірної дисципліни і заперечила проти умовно-дострокового звільнення останньої, вважаючи, що за свою працю вона достатньо заохочена шляхом надання заліків робочих днів.

УНКВС по Київській області, враховуючи позицію адміністрації табору, а також зважаючи факт участі засудженої у вбивстві власної доньки, 27 березня 1939 р. ухвалило постанову з відмовою у клопотанні про умовно-дострокове звільнення⁴⁴.

Відповідно до матеріалів архівної справи № 15474, 36-річна Марія Бічула була засуджена 10 червня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів та відбувала покарання у БілБалтТаборі. На підставі клопотання останньої про помилування, 9 жовтня 1937 р. УДБ НКВС УРСР ухвалило висновок про небажаність дострокового звільнення М. Бічули. Управління робітничо-селянської міліції по Вінницькій області, розглянувши клопотання засудженої, 5 грудня 1940 р. теж ухвалило висновок про відхилення її клопотання. Матеріали про помилування 6 грудня 1940 р. направили на розгляд Президії Верховної Ради УРСР. Інформація про результати розгляду клопотання Президією кримінальній справі відсутня⁴⁵.

⁴⁴ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15406, арк. 6/н.

⁴⁵ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15474, арк. 6/н; арк. 1, 2, 12 додатку до справи.

По справі № 15557 простежується доля 43-річної Дарії Чернявської, яка народилася у МАРСР та була засуджена 4 липня 1933 р. Особливою нарадою при Колегії ОДПУ УСРР до 10 років таборів. Вона відбувала покарання у БілБалтТаборі, з 1938 р. – у Сороському ВТТ, де працювала дояркою та телятницею 7-ї колони 1-го відділення. 12 березня 1939 р. засуджена звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. Вона отримала дві позитивні характеристики від табірної керівництва, стягнень не отримувала. У матеріалах справи зазначено, що більшість її родини померла у 1933 р., а станом на 1940 р. з усієї родини засудженої лишився лише син 1923 року народження. Управління робітничо-селянської міліції НКВС УРСР, розглянувши клопотання Д. Чернявської, 16 вересня 1940 р. ухвалило його відхилити⁴⁶.

Документи архівної справи № 15573 розкривають долю 38-річної Марії Олійник, яка була засуджена 30 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Вона відбувала покарання у Дмитрівському ВТТ, де працювала прачкою, а з 1937 р. – у Локчимському ВТТ, працюючи у 10-му відділенні поваром. Згідно характеристиці, М. Олійник була розлучена, мала 5-х дітей, які утримувалися у дитбудинку у зв'язку з ув'язненням матері. У 1934 р. остання звернулася до прокуратури з клопотанням про перегляд кримінальної справи, проте їй було відмовлено. 30 липня 1938 р. М. Олійник вдруге звернулася з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. На момент подачі клопотання кінцевий термін ув'язнення, з урахуванням пільг та залік, припадав на 15 жовтня 1939 р. У табірній характеристиці від 23 серпня 1938 р. зазначено, що М. Олійник працювала поваром недобросовісно, крада пайки стахановців, проживала спільно з чоловіками, продавала засудженим самогон. Відповідно до іншої, наявної в справі табірної характеристики, М. Олійник у Дмитрівському ВТТ працювала прачкою, норми виконувала на

⁴⁶ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15557, арк. 6/н.

115%. У культмасовій роботі участі не брала. У Локчимському ВТТ ув'язнена працювала поваром та була помічена в крадіжці продуктів і торгівлі самогоном. Тому табірне керівництво не підтримало її клопотання.

Розглядаючи клопотання М. Олійник, УНКВС по Вінницькій області 22 березня 1939 р. ухвалило постанову про його задоволення. Проте 14 травня 1939 р. 1-й Спецвідділ НКВС СРСР повернув зазначену постанову, оскільки питання умовно-дострокового звільнення мали розглядатися Президією Верховної Ради УРСР. УНКВС по Вінницькій області розглянуло повернуті матеріали та додатково зазначило, що 1-й Спецвідділ повернув кримінальну справу, оскільки М. Олійник вчинила тяжкий злочин, що не відповідає ухваленій раніше постанові. Тому УНКВС по Вінницькій області 11 жовтня 1939 р. відхилило клопотання засудженої⁴⁷.

В архівній справі № 15591 25-річний Антон Погорілий був засуджений 9 квітня 1933 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до розстрілу, проте 5 квітня 1933 р. помер у лікарні від безбілкового набряку, тобто голоду. Тому вирок не був виконаний. У 1965 р. через надходження скарги Степана Антоновича Погорілого (Погорільця) прокуратурою Хмельницької області проводилася додаткова перевірка. Результати перевірки у справі відсутні⁴⁸.

В архівній справі № 15611 йдеться про ув'язнення 22-річної Марії Нагорної, яка 7 лютого 1934 р. була засуджена Особливою нарадою при Колегії ОДПУ УСРР до 10 років таборів. Вона відбувала покарання на фабриці «Швейпром» БілБалтТабору, де працювала мотористкою. 19 серпня 1938 р. остання звернулася до керівництва табору з клопотанням про умовно-дострокове звільнення. М. Нагорна табірним керівництвом характеризувалася як добросовісна працівниця, норми завдання виконувала на 125% при хорошій якості виготовленої

⁴⁷ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15573, арк. 6/н.

⁴⁸ Там само, спр. 15591, арк. 29, 31, 6/н.

продукції. У побуті була дисциплінованою. Безвідмовно чергувала в «червоному кутку». Адміністративних стягнень не мала. На момент розгляду клопотання М. Нагорна відбула понад 6 років покарання, а термін звільнення припадав на 6 травня 1942 р.

УНКВС по Київській області, розглянувши клопотання засудженої про умовно-дострокове звільнення, та взявши до уваги, що вона не займалася суспільно корисною працею та визнала свою провину, 27 березня 1939 р. ухвалило постанову з відмовою в задоволенні клопотання⁴⁹.

Документи архівної справи № 15612 свідчать, що 30-річний Василь Соболев був засуджений 3 березня 1934 р. Судовою трійкою при Колегії ДПУ УСРР до 10 років таборів. Із 3 березня 1934 р. він відбував покарання у Соловецькій в'язниці Головного управління держбезпеки НКВС СРСР, перебуваючи на табірному режимі. У лютому 1938 р. останній звернувся до ЦВК СРСР з заявою про перегляд кримінальної справи. В. Соболев акцентував увагу на каятті та важкому матеріальному становищі його дітей, які залишилися без батька, а також на тому, що він вже відбув 4 роки терміну ув'язнення та не мав адміністративних стягнень. 9 травня 1938 р. засуджений написав аналогічну заяву. На момент подачі звернення завершення терміну його ув'язнення припадало на 5 лютого 1944 р.

УНКВС по Київській області, розглянувши скаргу В. Соболева, 20 березня 1940 р. ухвалило постанову з відмовою в її задоволенні, посилаючись на тяжкість вчиненого злочину, а також зважаючи, що останній несумлінно ставився «до соціалістичної праці» та сам довів свою родину до скрути⁵⁰.

Виправно-трудова табора ГУТАБ НКВС СРСР.

Опрацьовані архівно-кримінальні справи, серед іншого, розкрили географічні особливості розподілу між таборами

⁴⁹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15611, арк. б/н.

⁵⁰ Там само, спр. 15612, арк. б/н.

засуджених за канібалізм, а також пролили світло на умови та обставини, в яких ув'язнені відбували покарання.

Партійно-бюрократична боротьба у 1930–1940-х рр. у СРСР призводила до зміни керівництва НКВС СРСР, що впливало на підходи до використання праці засуджених. Крім того, визначальний вплив на використання примусової праці мали великі будівництва (Біломорканал, будівництво залізниць, зокрема Байкал-Амурської магістралі), а також реалії, спричинені подіями Другої світової війни.

Матеріали справ фонду 32 ГДА МВС, вироки в яких переглядалися, дозволили простежити кількісні показники щодо географії розподілу засуджених між таборами системи ГУТАБ НКВС СРСР (див. таб. 1).

**Перелік виправно-трудовах таборів, де відбували покарання
засуджені за канібалізм**

Таблиця № 1

Біломоро-Балтійський виправно-трудогий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	14645, 14680, 14718, 14804, 14862, 14868, 15176, 15191, 15221, 14875, 14950, 15040, 15043, 15046, 15072, 15108, 15221, 15290, 15330, 15387, 15474, 15557 ⁵¹ , 15611, 15612. Всього: 24 справи.
Байкало-Амурський виправно-трудогий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	14616, 14794, 14947, 15124, 15406. Всього: 5 справ.
Норільський виправно-трудогий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	15308.

⁵¹ Спочатку Біломорсько-Балтійський, пізніше Сорокський табір.

Темніковський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	14630.
Сорокський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	15557.
Дмитрівський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	15573 ⁵² .
Локчимський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	15573.
Табір не зазначений в матеріалах справи	
№ справи фонду 32 ГДА МВС	14643, 14675, 14802, 14880, 14909, 14951. Всього: 6 справ.
У справі № 15591 засуджений помер у 1933 р. до початку відбування покарання. Кримінальна справа переглядалася у 1965 р. у зв'язку зі зверненням родича засудженого.	

Наведені дані свідчать, що більшу частину засуджених за канібалізм відправляли за 2 тис. кілометрів від дому – на північ до Карелії, де діяв Біломорсько-Балтійський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС СРСР (м. Медвеж'єгірськ Автономної Карельської РСР), де відбувало покарання 24 з 34 засуджених, в справах яких містяться документи про місце відбування покарання. Також 5 засуджених з 34-х були відправлені за 9 тис. кілометрів від дому – Байкало-Амурський виправно-трудоий табір ГУТАБ НКВС СРСР (м. Свободний Далекосхідного краю).

⁵² Спочатку Дмитрівський, пізніше Локчимський табір.

У Норільському (м. Норільськ Красноярського краю), Темніковському (ст. Потьма, с. Явас Республіки Мордовія), Дмитрівському (м. Дмитров Московської області), Сорокському (м. Беломорськ Автономної Карельської РСР) та Локчимському (с. Аджером Республіки Комі) таборах відбувало по одній людині.

Ще у 6-ти справах наявні документи про перегляд кримінальних справ, проте інформації, які надсилалися з таборів, всупереч вимогам діловодства, до кримінальної справи не долучені та у внутрішній опис не внесені. У зв'язку з цим, інформація про табір та інші відомості у зазначених справах відсутні.

ГУЛАГ

Схема розміщення таборів, де відбували покарання засуджені у 1933 р. за канібалізм.

У таблиці № 2 подана докладна інформація (за наявності) про засуджених за канібалізм: стать засудженої особи, в якому відділенні чи табірному пункті перебувала засуджена особа, рік звернення стосовно перегляду справи, види виконуваних робіт у таборі, результати перегляду кримінальної справи.

**Інформація про засуджених за канібалізм, які подавали
на умовно-дострокове звільнення**

Таблиця № 2

№ справи	Стать засудженої особи	Табір	Виконувана в таборі робота	Рік початку перегляду справи	Результат перегляду
14616	Жін.	Байкало-Амурський ВТТ, 2 відділення (Шиманів)	Сільгосп. роботи	1937	Відмовлено
14630	Жін.	Темніковський ВТТ	Невідомо	1937	Скорочено термін з 10 до 6 років таборів
14643	Жін.	Невідомо	Невідомо	1937	Умовно-дострокове звільнення не бажане (результат не відомий)
14645	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення ⁵³	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
14675	Жін.	Невідомо	Невідомо	1937	Умовно-дострокове звільнення не бажане (результат не відомий)
14680	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
14718	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ	Невідомо	1940	Клопотання направлено на розгляд Президії

⁵³ Кемське відділення, фабрика «Швейпром».

					Верховної Ради УРСР
14794	Жін.	Направлялась в Байкало- Амурський ВТТ	Невідомо	Не відом о	Невідомо
14802	Жін.	Байкало- Амурський ВТТ	Невідомо	1938	Невідомо. Дострокове звільнення не бажане
14804	Жін.	Невідомо	Невідомо	1937	Відмовлено
14862	Жін.	Біломорсько- Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка- мотористка	1940	Відмовлено
14868	Жін.	Біломорсько- Балтійський ВТТ	Свинарка	1936	Невідомо
14875	Жін.	Біломорсько- Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка- мотористка	1938	Постановою Особливої наради при НКВС СРСР звільнена з-під варті достроково у 1940 р.
14880	Жін.	Невідомо	Невідомо	до 1938	Невідомо, дострокове звільнення небажане
15909	Жін. Чол.	Невідомо	Невідомо	До 1940	Невідомо, документи готувалися на розгляд Президії Верховної Ради
14947	Жін.	Байкало- Амурський ВТТ, 21 відділення (м. Вороши- ловськ, нині м. Уссурійськ)	Загальні роботи, прачка	1937	Відмовлено

14950	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
14951	Жін.	Невідомо	Невідомо	1936	23.04.1937 р. НКВС УРСР ухвалило висновок про можливість зниження терміну ув'язнення в концтаборі до 7-ми років
15040	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
15043	Чол.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 6 відділення, 1-й таб. пункт	Візник	1938	Відмовлено
15046	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Днювальна	1938	Відмовлено
15072	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка, помічниця в їдальні	1937 1938	Відмовлено Відмовлено
15108	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938 1938	Відмовлено Відмовлено
15124	Жін.	Байкало-Амурський ВТТ, 5 відділення (Тахтамігда)	Прачка, загальні роботи	1938	Відмовлено
15176	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ,	Прачка	1938	Відмовлено

		11 ОТП (Хутрорадгосп) ⁵⁴			
15191	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
15221	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
15231	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 11 ОТП	Повар	1940	Відмовлено
15290	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 8 відділення (Соловецьке)	Свинарка	1936	Відмовлено
15308	Чол.	Норільський ВТТ, 4 відділення (бр. Слободчикова)	Невідомо	1940	Відмовлено
15330	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 1 відділення (Медвеж'є-гірське), 10-й табірний пункт	Невідомо	1940	Відмовлено
15387	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	На кухні, днювальна	1938	Відмовлено
15406	Жін.	Байкало-Амурський ВТТ, 13 відділення (Біробіджан),	Прачка, загальні роботи	1938	Відмовлено

⁵⁴ Окремий табірний пункт «Хутрорадгосп».

		36 колона			
15474	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ	Невідомо	Невідомо	Невідомо
15557	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, Сорокський ВТТ	Доярка, телятниця	1939	Відмовлено
15573	Жін.	Дмитрівський ВТТ, Локчимський ВТТ	Прачка, повар	1934 1938	Відмовлено Відмовлено
15611	Жін.	Біломорсько-Балтійський ВТТ, 9 відділення	Швачка-мотористка	1938	Відмовлено
15612	Чол.	Соловецька тюрма ГУДБ НКВС	Невідомо	1938	Відмовлено

Статистичний підрахунок засвідчив, що домінував перегляд кримінальних справ стосовно засуджених жінок (34 випадки), ніж чоловіків (3 випадки). Це пояснюється тим, що загалом серед засуджених за канібалізм переважали жінки. Причини гендерної диспропорції пояснюються життєвими обставинами, в які переважно потрапляли багатодітні сім'ї, що втратили годувальника та прирікалися комуністичним режимом на голодну смерть. Матері опинилася перед страшним вибором порятунку одних дітей за рахунок інших⁵⁵. Проте, причини цього явища ще вивчені недостатньо та потребують глибокого дослідження фахівцями відповідних галузей науки.

Також, на основі даних з таблиці № 2, здійснено підрахунки, що дозволили розкрити, до яких робіт у ВТТ засуджені за канібалізм залучалися найбільше: шиття (12 випадків),

⁵⁵ Щербатюк В., Загорулько А., Дурнов Є., Сокур Ю., Орищенко Ю. «Архівні документи як джерело дослідження Голодомору 1932-1933 рр.» // Українознавчий альманах. – 2023. – Вип. 33. – С. 168.

прання (6), їдальня (4), тваринництво та сільське господарство (4), загальні роботи (3), днювальний (2), візник (1). Із наведених підрахунків відомо про вид роботи лише одного чоловіка – 35-річного І. Слюсаря, який працював візником на конях⁵⁶.

Умови побуту та праці засуджених, а також інші особливості їхнього перебування у ВТТ ГУТАБ НКВС СРСР нами розглянуто на прикладі БілБалтТабору. Вибір обумовлений тим, що цей табір входив до трійки найбільших у системі ГУТАБ НКВС СРСР, а також з огляду на те, що на БілБалтТабір припадає найбільше випадків переглянутих справ (24), знайдених нами у документах фонду 32 ГДА МВС.

Біломорсько-Балтійський виправно-трудоий табір

У 1930 р. комуністичне керівництво ухвалило рішення про будівництво Біломоро-Балтійського каналу. До його будівництва вирішили залучити в'язнів одного із найбільших по чисельності Біломоро-Балтійського ВТТ як дешеву робочу силу. Адміністративним центром будівництва визначили станцію Медвежа Гора.

Ув'язнені займалися безпосередньо будівництвом каналу, а також забезпечували господарське функціонування табору. Одразу після відкриття каналу, 17 серпня 1933 р. була підписана постанова РНК СРСР № 1774-384с «Про Біломорсько-Балтійський комбінат», що визначала, що головна ціль створення комбінату полягала в освоєнні (колонізації) самого каналу, а також сусідніх до нього районів⁵⁷.

Також серед завдань комбінату було: суднобудівництво для створення флоту для каналу, розвідування й експлуатація мінерально-рудних копалин, спорудження ГЕС, встановлення шлюзів для його поглиблення і розширення, а також будівництво каналу Кандалакша – Мурманськ, лісорозробки тощо. Крім того, підприємства відділень комбінату виробляли шкіру

⁵⁶ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15043, арк. 6/н.

⁵⁷ ГУЛАГ: Главное управление лагерей. 1918–1960 / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. А. И. Кокурин, Н. В. Петров. – М.: МФД, 2000. – С.95–96.

і деревину, виготовляли взуття, одяг, столярні вироби, товари широкого вжитку та ін. Комбінат складався з 9-ти відділень, кількість ув'язнених у кожному становила 10–15 тис. осіб, значну частину становили вихідці з України. Відділення комбінату розташовувалися на ділянках траси, так і на окремих Соловецьких островах. Офіційними центрами відділень були табори-містечка з управлінням, радіовузлом і станцією, лазаретом, кладовищем, штабом ударництва з «червоною» і «чорною» дошками, ротою особливого режиму⁵⁸.

*Ув'язнені чоловіки та жінки працюють на механічних швейних машинах у майстерні табору Біломорканалу. 1932 р.*⁵⁹

⁵⁸ Гарбузюк О. Біломоро-Балтійський табір (Беломоро-Балтийский лагерь, БелБалтЛаг). Енциклопедія Сучасної України / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. – 2023. Режим доступу: URL: <https://esu.com.ua/article-40833> (дата звернення: 08.08.2024); Краєзнавчі матеріали про Карелію. Режим доступу: URL: <http://old.memo.ru/memory/karelia/chapter2.htm> (дата звернення: 01.07.2024).

⁵⁹ GULAR Many Days Many Lives. Режим доступу: URL: <https://gulaghistory.org/items/browse%3Ftags=light+duty.html> (дата звернення: 09.08.2024).

Ув'язнені жінки працюють з лопатами та тачками на земляних роботах під час будівельних робіт Біломорканалу⁶⁰

Хутровий радгосп Біломоро-Балтійського табору

Одна із засуджених за канібалізм 29-ти річна А. Сирота⁶¹ відбувала покарання у місцевості «Звірорадгосп» (нині – с. Сосновка Медвеж'єгирського району Республіки Карелія РФ⁶²), відомій також як Повенецький звірорадгосп.

Звірорадгосп був утворений у 1930 р. шляхом переміщення звіроферми з Соловецького табору до с. Повенець. Завідувачем хутовою звірофермою був колишній політичний в'язень, який після відбування покарання залишився працювати в таборі вільнонайманим працівником. Місце для радгоспу

⁶⁰ GULAR Many Days Many Lives. Режим доступу: URL: <https://gulaghistory.org/items/show/179.html> (дата звернення: 09.08.2024).

⁶¹ ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15176, арк. 6/н.

⁶² Сосновка (Карелія). Режим доступу: URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Сосновка_\(Карелія\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Сосновка_(Карелія)) (дата звернення: 09.08.2024).

в глухій тайзі було розчищене ув'язненими, які звалили ліс та викорчували пеньки.

Будівлі звірорадгоспу у с. Повенець будувалися ув'язненими. Більшість житлових будівель були одноповерхові барачного типу під металевим дахом та пічним опаленням. Також були збудовані виробничі будівлі: тракторні майстерні з гаражем, кузня, три корівника, конюшня, свинарник, декілька клунь-складів. Також в'язні побудували клуб на 100 місць, проте в глядацькому залі для ув'язнених ставили лавки з розрахунку на 150 осіб. При клубі діяв радіовузол та перукарня. В одному з житлових бараків працював магазин. Окремо, на деякій відстані від радгоспу у с. Повенець, розташовувалися електростанція, хлібопекарня, баня та пральня.

Звірорадгосп (окремий табірний пункт «Хутрорадгосп») Біломоро-Балтійського комбінату розташували окремо в 3-х кілометрах на південь від с. Повенець на західному піщаному березі затоки Онезького озера в суцільному хвойному лісі. Його територія, де вирощувалися звірі, була оточена високим дерев'яним парканом, зверху додатково покритим сіткою з дроту з ухилом всередину, для перешкоджання втечі лисиць. Двоповерхова дерев'яна будівля на території була лише одна і в ній жили у квартирах з робочими кабінетами: вищезазначений завідувач господарством, його помічник (ув'язнений фахівець з розведення звірів) та 2 ув'язнені лікарі-ветеринари. У цій же будівлі знаходилася лабораторія та ветеринарна амбулаторія. Інші дерев'яні одноповерхові будівлі – кролятник, кухня для тварин, склад із кормом. Поруч із хутровим радгоспом розташовувалася будівля радіостанції.

Територія звірорадгоспу не була оточена парканом, огорожею, колючим дротом та вежами. Кордони території також не були позначені, територія господарства переходила в поле та густий ліс. Ця особливість відрізняла окремий табірний пункт «Хутрорадгосп» від інших, периметри яких були оточені загорожею, охороною та вахтою. У «Хутрорадгоспі» вахта стояла тільки на вході до табору, почергово по одній людині, змі-

новалася кожні 8 годин та не була перепону для входу та виходу з табору через ліс.

Особливості виробництва в табірному пункті «Хутрорадгоспі» розкриті у дописі «Повенецький звірорадгосп», опублікованому завідувачем табору у газеті «Карело-Мурманський край» за 1934 р.⁶³

Повенецький зверсовхоз.	
<p>На отведених Повенецькому совхозу 3884,15 га більшою частію болотистих, частію же песчаных земель 17 августа 1930 года были начаты работы: рубка леса, осушка и раскорчевка болот, проведение канав, дорог и мостов, постройка зданий.</p> <p>Сразу же хозяйству был придан комплексный характер. Кроме развертывания большого сельхоза с посевами ржи и трав, огородами, парниками и теплицей, молочной фермой и рядом подсобных предприятий (мастерские, шпалорезка, смолокурка и др.), в конце того же 1930 года организован пушной сектор: были привезены серебристо-черные лисицы, соболя, куницы и кролики (позтому совхоз именуется зверсовхозом и пушесельхозом). Кроме того организованы ветеринарно-бактериологическая лаборатория и свое рыболовство.</p> <p>За три года существования совхоз разросся и развился в разных направлениях. В настоящее время лисятник насчитывает 315 гол. с/ч лисиц (включая молодняк 1933 г. 196 г.), 14 соболей (с собственным приплодом этого года 14 гол.), и до 6000 гол. кроликов.</p> <p>Осваивая болотистые торфяные земли, акклиматизируя и разводя зверей и животных, персонал совхоза искал новые пути, сперва проаводя опытные подготовительные работы. Благодаря им хозяйство нашло рациональные методы освоения неисследованной и мало освоенной почвы в мало изученных условиях суровой Карельской природы. Приводим перечень проделанных работ:</p> <p>По сельхозсектору — опытные посеы разных сортов злаков, картофеля и др. корнеплодов, как в естественных условиях поля и огорода, так и в теплице (испытание разных почв, всхожести при различных температурах, удобрений и др.). Материал по этим опытам частью послужил основанием для дальнейших практических мероприятий по поледству и огородничеству, частью же еще не разработан и нуждается в систематизации.</p> <p>По звероводству — изучен ряд наследственных особенностей серебристо-черных</p>	<p>лисиц, разработан вопрос о бонитировочном ключе этих зверей, успешно проводится приучение соболей к разведению в неволе.</p> <p>По кролиководству — разработаны кормовые рационы, изучена кривая роста породы Шившилла и поставлен ряд селекционных работ над акклиматизированными в совхозе породами.</p> <p>Выполняя директиву правительства и партии о развитии промышленного кролиководства в течение первой пятилетки, Повенецкий крольчатник в 1930 году поставил в широкое масштабе работу по акклиматизации и разведению кроликов (к 1932 году кроличье поголовье было доведено до 16000 голов и затем по условиям хозяйства сокращено). За истекшие 3 года наш совхоз снабжал не только промышленным, но и племенным материалом ряд возникающих новых карельских хозяйств и отправлял животных даже за пределы Карелии в северные и средние районы СССР. Кроме того, благодаря подбору сотрудников удалось организовать ряд курсов по кролиководству, выпустивших за короткий срок свыше 100 специалистов бригадиров и рядовых кролиководов, значительная часть которых сейчас работает успешно в новой для Карелии отрасли хозяйства.</p> <p>Постановление Совнаркома АКССР о расширении кролиководства в Карелии Повенецкий Зверсовхоз встречает вполне налаженной системой кормления, акклиматизированным поголовьем, приспособленным к северным условиям разведения. Крольчатник проделал большую работу по изучению закономерностей роста молодняка, на научной базе построил выработку кормовых рационов, наладил племенную генетическую работу и выявил годность различных пород для Карелии. В настоящее время при совхозе открыты курсы по подготовке кролиководов, на которые Наркомзем АКССР командировал колхозников почти из всех районов Карелии. Зверсовхоз полностью включился в выполнение плана второй пятилетки.</p>
	<p>К. Г. Туомайнен. Н. М. Воскресенский.</p>

Стаття «Повенецький зверсовхоз». 1934 р.

⁶³ Повенецький «Звірорадгосп». Режим доступу: URL: <https://amsmolich.livejournal.com/246014.html> (дата звернення: 05.06.2024).

Фабрика «Швейпром» Біломоро-Балтійського табору

У 11 випадках жінки відбували покарання на фабриці «Швейпром», де працювали швачками-мотористками на електричних машинках.

У першій половині 1920-х у м. Кемі (нині – Республіка Карелія РФ) було організовано перший у СРСР офіційний концентраційний табір (спочатку призначений для утримання кримінальників), який згодом став першим політичним концентраційним табором СРСР. Пізніше цей табір також був пересильним пунктом для доставки ув'язнених до Соловецького табору особливого призначення⁶⁴.

У 1923 р. до м. Кем, на попередньо підготовлене місце розміщення, вперше прибули ув'язнені. Це була територія на місцевості Вегеракша (між м. Кем та Поповим островом), обнесена колючим дротом, зі сторожовими вежами по периметру. Чимало ув'язнених, у тому числі й жінок, працювали у спеціально створеній швейній фабриці. За спогадами місцевих мешканців, ув'язнені були «погано одягнені, взуті у будь-що, худі, голодні».

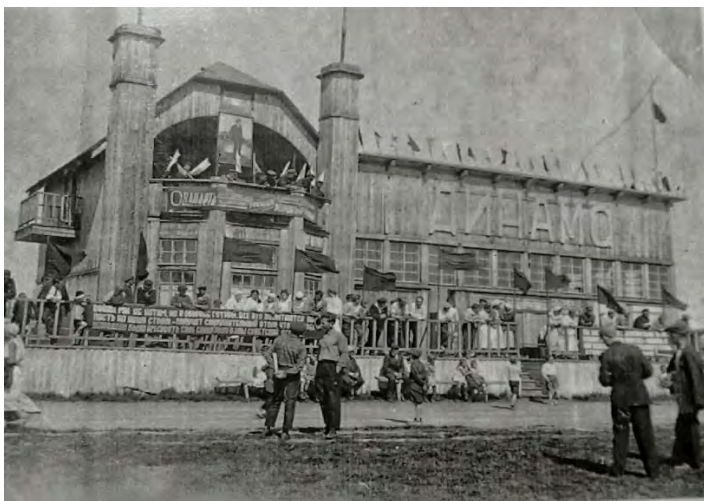
Із 1931 р. у районі Вегеракші почало діяти одне з управлінь Біломоро-Балтійського табору. Основна маса ув'язнених була направлена на благоустрій міста, будівництво дороги Кем – Ухта та на лісозаготівлі, осушення болота поряд із Вегеракшею, облаштування городів та ін. Але унікальнішою побудованою ув'язненими спорудою був відкритий у 1933 р. стадіон «Динамо», який займав площу майже 4 га⁶⁵.

Діяльність БілБалтТабору була порушена подіями німецько-радянської війни. У 1941 р. внаслідок наступу фінської армії війська СРСР почали відступати. У зв'язку з цим було організовано евакуацію табору. Із 1 липня 1941 р. на підставі вказівки НКВС СРСР почали вживатися заходи з евакуації

⁶⁴ Кем (місто). Режим доступу: URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Кем_\(город\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Кем_(город)) (дата звернення: 07.06.2024).

⁶⁵ Краєзнавчі матеріали про м. Кем. Режим доступу: URL: https://vk.com/wall-199292391_1514 (дата звернення: 07.06.2024).

ув'язнених до інших північних таборів у райони, не охоплені бойовими діями⁶⁶. Водночас було організовано евакуацію майна, худоби, коней та інших свійських тварин⁶⁷. У серпні 1941 р. до м. Біломорська було евакуйовано і саме управління Біломоро-Балтійського комбінату та його технічних ділянок⁶⁸. Відступаючі військові частини армії СРСР 12 грудня 1941 р. підірвали останній шлюз каналу, потік води рушив в Онезьке озеро через с. Повенець, яке майже повністю було зруйноване водною стихією.

Вплив подій німецько-радянської війни на діяльність Біломоро-Балтійського табору.

⁶⁶ Неизвестная Карелия 1941–1956 гг.: Документы спецорганов о жизни республики / Сост.: С.С. Авдеев, А.В. Климова, В.Г. Макуров. – Петрозаводск: СДВ-ОПТИМА, 1999. – С. 13–14.

⁶⁷ По обе стороны Карельского фронта. 1941–1944: Документы и материалы / Сост. А.В. Климова, В.Г. Макуров. – Петрозаводск: Карелия, 1995. – С. 76.

⁶⁸ 89 лет Беломорско-Балтийскому каналу. Режим доступа: URL: <https://medgora-museum.ru/arhiv-novostej/89-let-belomorsko-baltijskomu-kanalu/> (дата звернення: 07.06.2024).

У 1944 р. радянські війська відновили контроль над втраченими у 1941 р. територіями. До Медвеж'єгірська повернули Управління Біломорбуду ГУТАБ НКВС СРСР. Після війни було відбудовано і с. Повенець⁶⁹.

*Спогади мемуаристів, які були в'язнями таборів
ГУТАБ НКВС СРСР*

Зафіксована в справах фонду 32 ГДА МВС інформація збігається зі спогадами засудженої через шпигунство польської мемуаристки Ольги Мейн та репресованої російської письменниці Євгенії Фьодорової. Вони у 1930-х рр. відбували покарання в таборах ГУТАБ НКВС СРСР та залишили спогади.

О. Мейн описала, що за деякий час перебування в таборі її в 1935 р. відправили у якості наглядачки на острів Велика Муксалма Соловецького архіпелагу. Вона побоювалася їхати до табору, де тримали «українських людоджерок», яких на той час було близько трьохсот осіб. Однак її побоювання не виправдалися. У спогадах вона зафіксувала:

«Паніка і страх перед зустріччю з людоджерками швидко пройшли: вистачило побачити тих нещасних, напівголих і босих українців. Їх тримали у старих монастирських будівлях: у багатьох з них були роздуті від голоду животи, і чимало були душевнохворими.

Я піклувалася про них, вислуховувала їхні спогади та таємниці. Вони розповідали, як їхні діти помирали з голоду, а вони, на межі голодної смерті, готували трупи власних дітей та їли. Це сталося, коли вони перебували у стані голодного шоку. Пізніше, коли вони усвідомили, що відбулося, то збожеволіли.

Я співчувала їм, намагалася оточити їх турботою, я знаходила для них теплі слова, коли починали побиватися. На якийсь час це допомагало. Вони заспокоювалися, починали плакати, і я плакала разом з ними [...]»⁷⁰.

⁶⁹ Жуков А.Ю. Историческая справка о боях за город Медвежьегорск в годы Великой Отечественной войны. 2006 г. Режим доступа: URL: <https://web.archive.org/web/20120111094556/http://pobeda.gov.karelia.ru/Cronicle/medvezh.html> (дата звернення: 17.06.2024).

⁷⁰ Епплблм Е. Червоний голод ... – С. 259-260.

Є. Фьодорова у 1938 р. була переведена відбувати покарання до фабрики «Швейпром», а з 1941 р. – до Хутрорадгоспу БілБалтТабору⁷¹. З її слів, «Швейпром» був жіночим виробничим табором-підприємством, який розташовувався в декількох кілометрах від міста, на березі річки Кем, біля гирла при впадінні у Біле море. Табір знаходився на відстані 80 км від Соловецьких островів.

Вона згадувала, що «Швейпром» був схожий на невелике селище з вулицями, великими корпусами швейної фабрики, 6–7-ма двоповерховими бараками, оточеними високим парканом та вежами із вартовими. Із боку річки вежі були відсутні, між берегом і водою був натягнутий колючий дріт. На місцевості табору рослинність була відсутня. На фабриці працювали у 2 зміни по 12 годин, які починалися о 6:00 та о 18:00. Під час роботи надавалося 2 – 3 перерви для відпочинку по 5 хвилин та одна перерва на 20 хвилин для обіду. Обідали за робочим місцем принесеним шматком хліба з повидлом або посипаним цукром. У таборі діяла культурно-виховна частина, завданням якої було перевиховання ув'язнених. Після зміни ворота фабрики зачинялися. В'язні, які спізнилися, відправлялися до так званої колони посиленого режиму, де застосовувалися стягнення.

Письменниця зазначила, що до табору направляли жінок, які під час медичного огляду отримували «3-тю категорію», тобто визнавалися непридатними для важких робіт, зокрема лісозаготівлі. Переважно в таборі утримувалися жінки із розкуркулених родин або такі, що втекли із місць поселення, чи вчинили крадіжки на швейних підприємствах, а також засуджені згідно ст. 58 Кримінального кодексу. Українок, засуджених за людоїдство та засуджених до 10 років таборів, спочатку відправляли на табірні пункти на островах Соловецького архіпелагу, а пізніше переправляли на «Швейпром». Ця

⁷¹ Федорова Евгения Николаевна. Режим доступу: URL: <https://vgulage.name/authors/fedorova-evgenija-nikolaевна/> (дата звернення: 13.06.2024).

інформація підтвердилася матеріалами кримінальної справи стосовно Є. Крикун, де зазначено, що до прибуття у 1936 р. до 9-го Кемського відділення Біломоро-Балтійського табору, вона відбувала покарання у Соловецькому таборі⁷².

Є. Фьодорова особисто товаришувала та дружила з багатьма такими українками та згадувала:

«Не знаю, чи були випадки прямого людоїдства, тобто вбивства з метою людоїдства. Я про такі випадки не чула, хоча з багатьма українками познайомилася досить близько і навіть подружилася. Дехто дійсно їв трупи. Розповідали вони про це здригаючись і зі сльозами. Більшість мала дітей і рятувалася від голодної смерті заради них... Жах пережитого залишився з ними на все життя.

Я не розуміла і зараз не розумію, чому за це нещастя потрібно було ще карати в'язницею?

На фабриці це були кращі працівниці, які виготовляли продукцію високої якості, без жодних недоліків, і робили майже по дві норми за зміну...

...А українки з Соловків, потрапивши до табору, де можна було заробити зайву копійку і надіслати її додому, просто ожили. Вони були жінками роботящими, толковими, швидко освоїли електричні машинки, зрозуміли ідею та вигоди госпрозрахунку і швидко здолали норми».

Є. Фьодорова окремо зауважила зміни, що відбулися при впровадженні госпрозрахунку на підприємствах СРСР і привели до відміни талонів на обіди, «штрафних» та «ударних» пайків. Бажання підтримати своїх рідних спонукало українок систематично перевиконувати норми виробництва. Останнє зумовило перегляд та підвищення норм, що викликало невдоволення інших в'язнів.

Спогади письменниці підтверджують наявну в архівних справах інформацію про перегляд кримінальних справ засуджених впродовж 1938 – 1939 рр., по невеликій частині з яких

⁷² ГДА МВС України, ф. 32, оп. 1, спр. 15387, арк. 6/н.

суворі вироки були переглянуті. Є. Фьодорова зауважила, що хвиля переглядів вироків швидко закінчилася⁷³.

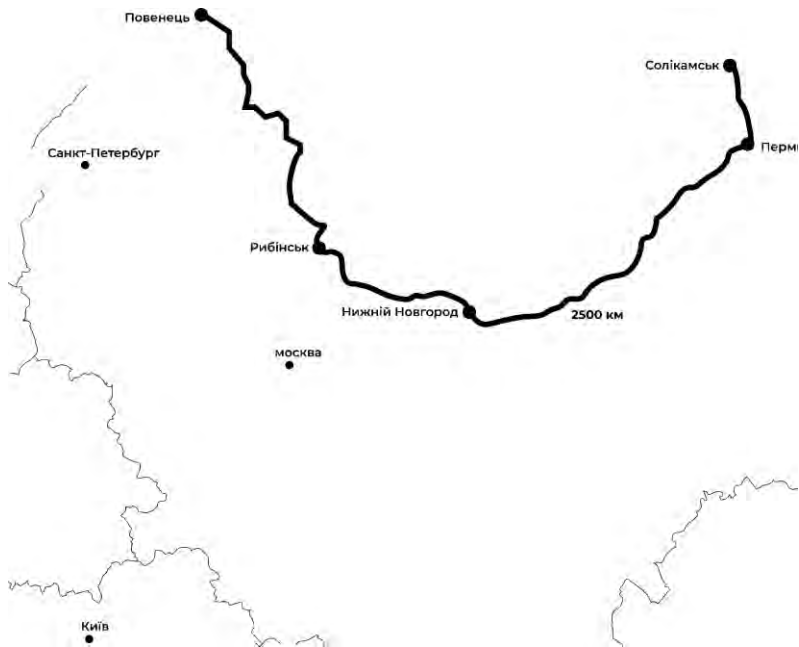
Перебуваючи у «Хутрорадгоспі», Є. Фьодорова працювала на сільськогосподарських польових роботах. Годували ув'язнених згідно табелів, які заповнювали та подавали бригадири. У них зазначався відсоток від норми, який виробив в'язень. Бригадири отримували талони на хліб, сніданок, обід та вечерю. Обід та вечеря об'єднувалися в один прийом їжі після зміни. Працівники, які працювали в конторі, наприклад обліковці, отримували фіксовану кількість хліба – 400 гр. Працівники, які залучалися на різні роботи в бригадах, отримували пропорційний відсоток хліба від виконаної денної норми.

Письменниця згадувала, що після початку бойових дій німецько-радянської війни із 22 червня 1941 р. фінські війська почали стрімко наблизитися до табору, робота на підприємствах та в інших господарствах була припинена, і всі в'язні почали отримувати однакову кількість хліба – 400 гр. на день. До хліба додавався шматок оселедця та декілька шматочків цукру.

За спогадами Є. Фьодорової, наприкінці червня 1941 р. ув'язнених почали готувати до евакуації, шлях до якої в результаті склав майже 2,5 тис. км. Ув'язненим з собою дозволяли взяти мінімальну кількість одягу та ложку. За декілька днів в'язнів відвели до с. Повенець, звідки почали їхню евакуацію баржами до м. Рибінська. Переповнені людьми баржі здолали цей шлях за 5 днів. У дорозі годували хлібом та соєвими консервами. Із м. Рибінська баржами, але вже в більш просторих умовах, в'язнів доправили по р. Волзі до м. Горький (нині – Нижній Новгород, РФ). Далі пароплавом переправляли по р. Камі до м. Перм, звідти баржами до кінцевого пункту – м. Солікамська, де більшість засуджених задіяли у лісозаготівлі⁷⁴.

⁷³ На островах ГУЛАГа ... – С. 335–340, 350.

⁷⁴ Там само. – С. 401–402, 404, 406–408, 410–412, 414, 417–418.

Маршрут евакуації з Біломоро-Балтійського табору

Отже, Є. Фьодорова підтвердила наявні у справах фонду 32 ГДА МВС характеристики про високу працездатність засуджених за канібалізм українців. Також спогади обох мемуаристок підтверджуються матеріалами про те, що значну кількість засуджених за канібалізм спочатку направили до Соловецького табору і лише пізніше перевели до інших таборів системи ГУТАБ НКВС СРСР. Також, завдяки спогадам Є. Фьодорової дізналися, що з початком бойових дій на території СРСР, наближені до лінії бойового зіткнення табори разом із в'язнями евакуювали вглиб території СРСР, скасувавши можливість звільнитися достроково.

Інформація про подальшу долю евакуйованих в'язнів, засуджених за канібалізм, у наведених вище джерелах відсутня. Водночас, зі спогадів очевидців Голодомору, опублікованих у томах Національної книги пам'яті жертв Голодомору 1932–

1933 рр. в Україні, відомо, що після відбування терміну ув'язнення засуджені за канібалізм, як і інші в'язні, поверталися до звичайного життя працювати та заробляти на прожиття. Деякі засуджені поверталися додому. Наприклад, мешканка с. Жоржівка Миргородського району Полтавської області Н. Калюжна, 1925 р. н., згадувала, що її односельчанку Параску Малюгу, яка вбила двох своїх дочок та сусідського хлопчика, арештували та засудили до 10 років ув'язнення. Після війни вона повернулася до рідного села, будучи вже одруженою та маючи прізвище Заріцька, але з часом вона знов виїхала⁷⁵. У матеріалах фонду 83 ГДА МВС знаходимо підтвердження, що за матеріалами архівної справи № 194293 Малюга Параска Данилівна, 1906 р. н., у 1933 р. була засуджена згідно ст. 174-4 КК УСРР, згідно матеріалів, поданих Диканським районним апаратом ДПУ, до 5 років таборів⁷⁶.

Мешканець с. Мала Нехвороща Полтавського району Полтавської області П. Кравець, 1921 р. н., згадував, що один чоловік, який з'їв свого сина, був засуджений, а після відбування покарання повернувся до села та працював у бригаді⁷⁷. Подібний випадок описав мешканець с. Паланка Уманського району Черкаської області Й. Кравченко, 1924 р. н. Він згадував, що мешканки с. Паланки Ганна Гончаренко та Параска Щерба за вбивство дівчинки та виготовлення з її м'яса їжі були ув'язнені. Проте, на протигагу від Г. Гончаренко, П. Щерба по завершенню терміну ув'язнення повернулася до с. Паланки, де проживала до кінця свого віку⁷⁸.

⁷⁵ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область / Упоряд. О.А. Білоусько, Ю.М. Варченко, В.О. Мокляк, Т.П. Пустовіт. – Полтава: Оріяна, 2008. – С. 1182.

⁷⁶ ГДА МВС України, ф. 83. спр. 74. зб. 14. № 194293 (справа знищена).

⁷⁷ Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Полтавська область / Упоряд. О.А. Білоусько, Ю.М. Варченко, В.О. Мокляк, Т.П. Пустовіт. – Полтава: Оріяна, 2008. – С. 1076.

⁷⁸ Національна книга пам'яті жертв голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Черкаська область. Ч. II. – Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 2008. – С. 862.

Таким чином, ув'язнені за канібалізм за бажанням поверталися додому, намагалися знову інтегруватися в суспільство, влаштувалися на роботу. Одним це вдавалося, інші – мусили змінити місце проживання, що могло бути обумовлене спогадами, осудом сусідів тощо. Проблема реінтеграції колишніх засуджених за канібалізм під час Голодомору 1932–1933 рр. має наукову перспективу для подальшого дослідження.

Отже, документи ГДА МВС дозволили відтворити подальшу долю засуджених за канібалізм у роки Голодомору 1932–1933 рр. Спочатку, об'єднана за характером вчиненого злочину, значна частина ув'язнених відбувала покарання у Соловецькому таборі. Із часом, більшість із них перевели на фабрику «Швейпром» Біломоро-Балтійського табору. Решта засуджених за канібалізм потрапила до інших таборів, задіяних у великих радянських будівництвах, зокрема Байкало-Амурського, Норільського таборів тощо.

У таборах засуджені перебували в однакових умовах з іншими ув'язненими. Проте, з огляду на виснажений стан, їх залучали до менш фізично-тяжких робіт (пошиття одягу, роботи у їдальні, сільському господарстві та ін.). Навіть у таких умовах, переважна більшість засуджених за канібалізм відзначалася високою працездатністю, швидким опануванням різних спеціальностей, відповідальним ставленням до доручених завдань, дотриманням порядку в побуті та роботі.

Перші випадки перегляду ухвалених у позасудовому порядку вироків задокументовані після відбування половини терміну ув'язнення, починаючи з 1936 р. для засуджених до 5 років та з 1938 р. – до 10 років. Із загальної кількості кримінальних справ виявлено незначну кількість випадків, коли переглядалися вирокі. Водночас, поодинокими є кримінальні справи, де клопотання засуджених були задоволені, а терміни ув'язнення зменшені. Ув'язнені, чий вирок не були переглянуті до 22 червня 1941 р., втратили таку можливість.

Перебуваючи у таборах, засуджені за канібалізм продовжували тяжко психологічно переживати через скоєне під час

Голодомору. Відомі випадки, коли вони намагалися проявляти турботу про своїх рідних на території УРСР, пересилаючи їм частину свого заробітку. У клопотаннях про перегляд позасудових вироків зафіксоване бажання засуджених повернутися додому для опіки над своїми дітьми. Відомі окремі випадки повернення додому засуджених за канібалізм після відбування терміну ув'язнення.

REFERENCES

1. Avdeev, S.S., Klimova, A. V., Makurov, B.G. (Comps.). (1999). *Nezvestnaia Karelyia 1941–1956 hh.: Dok. spetsorhanov o zhyzny respublyky*. Petrozavodsk. [in Russian].
2. Baikienich, D. (2024). Kanibalizm u Dnipropetrovs'kiy oblasti pid chas Holodomoru 1932–1933 r. (Za materialamy kryminal'nykh sprav HDA MVS Ukrayiny). *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya istorychna*, 57, 96–116. [in Ukrainian].
3. Epplbom, E. (2018). *Chervonyy holod. Viyna Stalina proty Ukrayiny*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Fedorova, E. (2016). *Na ostrovakh GULAGa: Vospomynanyia zakliuchenoï*. Moscow. [in Russian].
5. Klymova, A.V., Makurov, V.H. (Comps.). (1995). *Po obe storony Karel'skoho fronta. 1941–1944: Dok. y materyaly*. Petrozavodsk. [in Russian].
6. Kokin, S., Yunhe, M. (Comps.). (2010). *Velykyj teror v Ukraini: «Kurkul's'ka operatsiia» 1937–1938 rr.: u 2-kh chastynakh*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Kokurnyn, A. Y., Petrov, N. V. (Comps.). (2000). *GULAG: Hlavnoe upravleniye laherei. 1918–1960*. Moscow. [in Russian].
8. Kuzmynets, A., Sokur, V. (1999, December, 3). *Takogo massovogo liudodstva ne znal ny odyn narod. Nezavysymost*, 4, 13. [in Russian]
9. Marochko, V. (2003). *Kanibalizm v roky Holodomoru*. In: Smolii, V.A. et al. (Ed). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: Prychyny ta naslidky*, 568 – 575. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Platonova, N.V., Vronska, T.V. (2003). *Arkhivni materialy NKVS i DPU u fondakh derzhavnogo arkhivu MVS Ukrainy*. In: Smolii, V.A. et al. (Ed). *Holod 1932–1933 rokiv v Ukraini: Prychyny ta naslidky*, 26–41. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Pyrih, R. (Comp). (2007). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: Dokumenty i materialy*. Kyiv. [in Ukrainian].
12. Scherbatiuk, V., Zahorul'ko, A., Durnov, Y., Sokur, Y., Oryshchenko, Y. (2023). Arkhivni dokumenty iak dzherelo doslidzhennia Holodomoru 1932–1933 rokiv (za materialamy Fondu 32 “Kryminal'ni spravy sudovykh ta pozasudovykh orhaniv” Haluzevoho derzhavnoho arkhivu MVS Ukrainy”. *Ukrainoznavchyl'al'manakh*, 33, 162–173. [in Ukrainian].
13. Sokur, V.V., Sokur, Yu.V. (2018). *Holodomory movoiu dokumentiv i svitchen*. (2d ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Sokur, V. (2007, November, 24). Arkhivy ne breshut! *Holos Ukrainy*. [in Ukrainian].

Zahorulko A. Serving sentences in correctional labour camps of the NKVD's GUTAB for crimes of cannibalism and corpse eating committed in 1933 (based on materials from the criminal cases of the Main State Archive of the Ministry of Internal Affairs)

The purpose of the article is to provide a comprehensive study of the fate of those convicted of corpse eating and cannibalism during the Holodomor; to describe the conditions of detention and labour in the NKVD camps; and to highlight the process of reviewing the sentences.

The research methodology is based on the principles of objectivity, historicism and comprehensiveness. Problem-chronological, retrospective, specific-search and statistical methods were used.

Conclusions. Documents from the Sectoral State Archives of the Ministry of Internal Affairs made it possible to reconstruct the further fate of those convicted of cannibalism during the Holodomor. Initially, a significant part of the prisoners, grouped together based on the nature of their crimes, served their sentences in the Solovetsky camps. Over time, most of them were transferred to the Shveypprom factory in the Belomor-Baltic camp. The rest of those convicted of cannibalism were sent to other places of imprisonment involved in large Soviet construction projects, in particular the Baikal-Amur and Norilsk camps.

In the camps, they were kept in the same conditions as other prisoners. However, given their exhausted state, they were assigned to less physically demanding work. Even in such conditions, the vast majority of prisoners demonstrated high working capacity, quickly mastered various skills, took a responsible attitude towards their tasks, and maintained order in their daily lives and work.

The first cases of review of sentences were documented after half of the prison term had been served, starting in 1936 for those sentenced to 5 years and in 1938 for those sentenced to 10 years. Of the total number of

cases, only a small number of cases were reviewed. Currently, there are only a few criminal cases in which the convicts' appeals were granted and their prison terms were reduced. Prisoners whose sentences were not reviewed before 22 June 1941 lost this opportunity.

While in the camps, those convicted of cannibalism continued to suffer severely from psychological trauma caused by their actions during the Holodomor. At the same time, they tried to show concern for their relatives in the Ukrainian SSR by sending them part of their earnings. In their petitions for review of their sentences, they expressed their desire to return home to care for their children. There are known cases of individuals convicted of cannibalism returning home after serving their sentences.

Keywords: Holodomor of 1932–1933, genocide, criminal cases, labor camps, Gulag, cannibalism, corpse eating.